

Erken Cumhuriyet Döneminde Gümüşhane’de Siyasi Yapılanma ve Seçim Süreçleri

Recep Mutlu ÖZBAYIK* Recep ÇELİK**

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 14.05.2025
Makalenin Kabul Tarihi: 12.06.2025
DOI: 10.54970/turkuaz.1699020

ÖZET

Bu makale, Erken Cumhuriyet döneminde Gümüşhane’deki siyasal yapılanmayı ve seçim süreçlerini, yerel dinamikler ile merkezî otorite arasındaki ilişki ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. 1923–1925 yılları arasında gerçekleştirilen siyasi teşkilatlanma, parti kadrolaşması ve seçim uygulamaları, hem Türkiye’nin tek parti rejimine geçiş sürecinin taşradaki yansımalarını hem de halk iradesi ile devlet gücü arasındaki gerilimleri ortaya koymaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkasının Gümüşhane il ve ilçe teşkilatlarını oluşturma sürecinde yürütülen aday belirleme mekanizmaları, yerel bürokrasi ve seçkinler arasındaki etkileşimle şekillenmiş; bu süreçte adaylık için yapılan başvurular, merkezî tercihler doğrultusunda değerlendirilmiştir. 1924 ara seçimleri bağlamında ise Vali başta olmak üzere taşra yöneticilerinin seçim sürecine doğrudan müdahalede bulunduğu; müntehib-i sâniler üzerinde uygulanan baskı, yönlendirme ve ikram gibi araçlarla seçmen davranışının etkilenmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Gümüşhane’de yürütülen seçim faaliyetleri, dönemin muhalif basını tarafından yoğun biçimde eleştirilmiş, seçimlerin meşruiyeti ve halkın temsiliyet hakkı sorgulanmıştır. Çalışma, merkezî otoritenin taşra üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek adına başvurduğu siyasal stratejileri tarihsel bir bağlam içinde ortaya koyarken, Gümüşhane örneği üzerinden erken Cumhuriyet’in siyasi kültürünün taşradaki biçimlenişine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Erken Cumhuriyet Dönemi, Cumhuriyet Halk Fırkası, Merkez-Taşra ilişkisi, Siyasi Temsil.

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Political Structure and Election Processes in Gümüşhane During the Early Republican Period

ABSTRACT

This article aims to examine the political structure and election processes in Gümüşhane during the Early Republican period, in terms of the relationship between local dynamics and central authority. The political organization, party cadre formation and election practices carried out between 1923 and 1925 reveal both the reflections of Turkey’s transition to a single-party regime in the provinces and the tensions between the will of the people and the state power. The candidate selection mechanisms implemented during the process of establishing the provincial and district organizations of the Republican People’s Party in Gümüşhane were shaped by the interaction between the local bureaucracy and the elite; during this process, applications for candidacy were evaluated in line with central preferences. In the context of the 1924 midterm elections, it was observed that provincial administrators, primarily the Governor, directly intervened in the election process;

* (Sorumlu Yazar) Doktora Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gümüşhane/Türkiye. E-posta: recepobayik@gmail.com, ORCID Id: 0000-0001-9719-040X

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane/Türkiye. E-posta: celikrcp@hotmail.com, ORCID Id: 0000-0002-4050-3812

attempts were made to influence voter behavior through tools such as pressure, guidance and hospitality applied to the sub-saints. The election activities carried out in Gümüşhane were heavily criticized by the opposition press of the period, and the legitimacy of the elections and the people's right to representation were questioned. While the study reveals the political strategies that the central authority used to strengthen its dominance over the provinces in a historical context, it also sheds light on the formation of the political culture of the early Republic in the provinces through the example of Gümüşhane.

Keywords: Gümüşhane, Early Republican Period, Republican People's Party, Center-Province Relations, Political Representation.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, idari yapılanmadan toplumsal örgütlenmeye, yerel yönetim anlayışından temsil sistemine kadar pek çok alanda köklü dönüşümlerin yaşandığı bir tarihî dönüm noktasıdır. Cumhuriyet rejiminin 1923 yılı itibarıyla resmen ilân edilmesini müteakip, devletin merkezîyetçi ilkeler doğrultusunda yeniden inşa süreci başlamış; bu süreç, merkez-taşra ilişkilerinde yeni bir paradigmanın teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Söz konusu yeniden yapılanma hamlesi, başkent Ankara'da şekillenen kararlar yoluyla taşra birimlerine doğrudan nüfuz etmiş ve bu bağlamda taşranın siyasî ve idarî teşkilatlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. İşte bu çerçevede, Gümüşhane örneği, erken Cumhuriyet döneminin merkezîleşme politikalarının taşra üzerindeki yansımalarını somut biçimde gözlemlemeye imkân tanıyan mühim bir tarihsel laboratuvar niteliğindedir.

Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında yer alan Gümüşhane, tarih boyunca sahip olduğu stratejik konum nedeniyle farklı medeniyetlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu yönüyle Anadolu'nun kuzeydoğusunda tarihî ve siyasî bakımdan müstesna bir yer edinmiştir. Coğrafi yapısı itibarıyla büyük ölçüde dağlık olan ve dört alt bölgeye ayrılan şehir, yerleşim düzeni ve kültürel etkileşim açısından "Aşağı Dere" ve "Yukarı Dere" bölgeleri şeklinde ikili bir yapıya sahiptir. (İlhan, 2019: 35). Tarihsel süreçte bu iki bölge, sırasıyla Karadeniz havzası ile Doğu Anadolu hinterlandının etkisi altında kalarak sosyo-ekonomik ve kültürel yönelimlerini bu merkezler doğrultusunda şekillendirmiştir (Tozlu, 1998: 3).

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci bağlamında gerçekleştirdiği Tanzimat reformlarının etkisi, taşra idaresinde köklü yapısal değişikliklerin önünü açmıştır. Bu reformların doğrudan yansıması olarak, 1847 yılında gerçekleştirilen idarî düzenleme sonucu Gümüşhane, Erzurum Eyaleti'ne bağlanmış; ancak ilerleyen yıllarda yeniden bir idarî taksimata tabi tutularak Trabzon Eyaleti'nin bir sancağı hâline getirilmiştir (Bostan, 2002: 232). Tanzimat'ın merkezîyetçi idare anlayışı doğrultusunda 1869 tarihinde yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi, taşra birimlerinin idarî sınırlarını yeniden belirlemiş ve bu çerçevede daha önce Erzincan'a bağlı bulunan Şiran ve Kelkit kazaları Gümüşhane sancağına dâhil edilmiştir. 1870 tarihli Trabzon Salnamesi'nde ise bu yeni idarî düzenleme resmîyet kazanmış ve Gümüşhane, Trabzon vilayetinin resmî kazalarından biri olarak kayda geçirilmiştir (Özkan, 2020: 45).

Bu tarihsel arka planın ortaya koyduğu idarî süreklilik, Cumhuriyet döneminde yeni kurulan rejimin taşraya yönelik teşkilatlanma ve merkezîleşme stratejileri bağlamında da belirleyici bir referans noktası teşkil etmiş; nitekim Osmanlı'dan devralınan idarî miras, 1920'li yıllarda Gümüşhane'yi hem coğrafi konumunun sağladığı stratejik avantaj hem de tarihsel birikimi dolayısıyla öne çıkan bir yerleşim birimi hâline getirmiştir. Cumhuriyet'in kurucu ilkeleri doğrultusunda yapılan yeni anayasal düzenlemeler çerçevesinde, 1924 Anayasası ile birlikte Gümüşhane'nin müstakil liva statüsü sona erdirilmiş ve vilayet seviyesine yükseltilmiştir (Resmî Gazete, 24 Mayıs 1924, 1924 Anayasası (1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu), Okay, 1938: 24). Bu idarî terfi, Gümüşhane'nin siyasal temsil sahasında da yeniden konumlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Cumhuriyet Halk Fırkası'nın taşra örgütlenme politikaları kapsamında Gümüşhane, merkezî idareyle bütünleşmiş bir taşra modeli olarak değerlendirilmiş ve parti teşkilatlanmasında öncelikli vilayetlerden biri olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın vilayet ve kaza düzeyindeki teşkilatlarını kurma süreci, merkezî otoritenin yerel halk üzerindeki nüfuzunu tesis etme arayışı bakımından da önem taşımaktadır.

1923'te Cumhuriyet'in ilânını müteakip, 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkası (daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası), taşra vilayetlerinde örgütlenmeye yönelik sistematik bir teşebbüs başlatmış; bu çerçevede Gümüşhane hem coğrafi hem de siyasi koşullar itibarıyla bu teşebbüsün ilk uygulama alanlarından biri olmuştur (Ertem, 2013: 345-362). Vilayet düzeyindeki teşkilatlanma faaliyetleri merkezî iradenin siyasi söylem ve programlarını yerel düzeyde teşmil etme kabiliyetinin artırılması bakımından da belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim partinin Gümüşhane teşkilatına atadığı yöneticilerin büyük kısmı, ya bölge halkıyla sosyo-kültürel bağları güçlü yerel figürlerden ya da Cumhuriyet ideolojisine sadakati tescillenmiş bürokratik kadrolardan seçilmiştir. Böylelikle yerel bağlamda partinin meşruiyeti inşa edilmeye çalışılmış; yerli aktörlerin merkezî siyasetle kurdukları ilişkiler aracılığıyla taşra-toplum-devlet üçgeninde yeni bir denge oluşturulmuştur. Özellikle 1924 yılında gerçekleştirilen ara seçimler sırasında yaşanan gelişmeler, söz konusu merkezîyetçi yapılanmanın ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, erken Cumhuriyet döneminde Gümüşhane vilayetinde cereyan eden siyasî yapılanma süreci ile seçim uygulamalarını tarihî bağlamı içerisinde inceleyerek, merkezî idare ile yerel aktörler arasındaki etkileşimleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda, çalışmada kullanılan yöntem tarihsel analiz olup, dönemin resmî belgeleri, arşiv materyalleri, basın kaynakları ve hatıratlar gibi birincil kaynaklar ışığında, Gümüşhane özelinde erken Cumhuriyet siyasetinin nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, siyasi temsil, parti örgütlenmesi ve seçim pratiği ekseninde merkez-taşra ilişkilerini değerlendirmekte; bu değerlendirme, hem Gümüşhane'nin tarihî-toplumsal dokusunu hem de Cumhuriyet rejiminin kurumsal tahayyülünü anlamaya katkı sağlamayı hedeflemektedir. Netice itibarıyla Gümüşhane'deki siyasal yapılanma, erken Cumhuriyet döneminde rejimin taşraya nüfuz etme stratejileri ile yerel aktörlerin bu stratejilere verdikleri tepkilerin bir arada değerlendirilmesi bakımından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada ele alınan gelişmeler, bölgesel bir tarih anlatısının yanında Türkiye'nin siyasal modernleşme sürecinin taşradaki seyrine dair genel çıkarımlar yapılmasına da olanak tanımaktadır.

2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜMÜŞHANE'DE SİYASİ YAPILANMA VE SEÇİM SÜREÇLERİ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişi ve Kafkas Cephesi'nde Ruslarla giriştiği mücadele, 1916 yılı temmuz ayından itibaren Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin, Rus işgaline maruz kalmasına sebep olmuştur. Gümüşhane de 19 Temmuz 1916'da Rus işgaline uğramış, fakat 15 Şubat 1918'de bu işgalden kurtarılmıştır (Tekir, 2015: 503-551; San, 1993: 28). İşgal sırasında halkın büyük bir kısmı muhacir durumuna düşmüş, maden işletmeleri kapanmış ve buna bağlı olarak bölgenin ekonomik yapısı büyük ölçüde daralmıştır. Savaşın ardından eski Gümüşhane, bugün Süleymaniye Mahallesi olarak bilinen alanda, yalnızca 50 hane ve bir cami ile sınırlı kalmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve Cumhuriyet'in ilanının ardından Gümüşhane, Harşit Çayı Vadisi'nde yeniden inşa edilmiştir. Cumhuriyet döneminde hızla gelişen şehir, kısa bir süre içinde 750 haneli, modern bir kasaba hüviyeti kazanmıştır (Göktaş, 2020: 447-460, Okay, 1938: 38-41).

Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde teşkilatlanmaya başlayan millî direniş hareketlerinin önemli bir uzantısı olarak şekillenen Gümüşhane'deki millî mücadele faaliyetleri, özellikle Trabzon merkezli kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin etkisiyle daha belirgin bir nitelik kazanmış ve bu çerçevede Gümüşhane, Karadeniz bölgesindeki direnişin stratejik bir halkası hâline gelmiştir. Bu cemiyetin Gümüşhane delegesi olarak görev yapan Kadirbeyzade Zeki Bey, cemiyetin ikinci başkanlığına getirilerek bölgedeki millî mücadele çalışmalarında merkezi bir rol üstlenmiştir (Ural, 2008: 263-280). Zeki Bey'in liderliğinde, Gümüşhane halkının millî mücadele hareketine katılımı ve destek vermesi, bölgenin siyasi ve tarihi açıdan önemli bir dönüm noktasını olmuştur. Bu dönemde Gümüşhane hem yerel hem de ulusal düzeyde önemli siyasi kararlar alınmasında ve millî mücadelenin ivme kazanmasında etkili olmuştur. Böylece Gümüşhane'de Kuvâ-yı Milliye ruhu oluşturularak, bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlere karşı direniş başlatılmıştır (Özel, 1991: 104). Nitekim 1919 yılında toplanan Erzurum Kongresi'ne Gümüşhane'yi temsilen Kadirbeyzade Zeki Bey katılmış ve bölgenin Anadolu'daki istiklal mücadelesine aktif biçimde dahil olduğunu göstermiştir (Özcan, 2020: 324-336).

1921 Anayasası'nın kabulü ile birlikte, ülkenin idarî ve hukukî yapısında köklü bir dönüşüm süreci başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1919 yılı itibarıyla İstanbul dâhil "15 vilayet, 17 bağımsız ve 35 mülhak liva olmak üzere 67 idari birim" bulunmaktaydı (Kırılmaz ve Kılıç, 2014: 25-44). Ancak Millî Mücadele sürecinde bu yapıda değişiklikler gözlemlenmiş ve TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinde bu sayı 71 vilayet ve liva olarak yeniden düzenlenmiştir. (Sanal, 2000: 179). Bunun ardından Kars, Ardahan ve Batum'un katılımıyla bu sayı 74'e ulaşmıştır. Yeni Meclis, Kurtuluş Savaşı devam ederken ülkenin diğer idari ve hukuki meselelerini de ele almış; çeşitli kanunlar ve düzenlemeler yaparak idari sistemde reformlara gitmiştir (Tanör, 2006: 263; Yılmaz, 2007: 95).

Özellikle 15 Ağustos 1920'de Dâhiliye Encümeni ve TBMM'nin onayı ile mülhak livaların bağımsız hale getirilmesi kararlaştırılmış; bu düzenleme, merkezi idarenin güçlenmesi ve yerel yönetimlerin özerklik kazanması yönünde atılmış önemli bir adım olmuştur (Küçükuşurlu, 2009: 23). TBMM'nin bu doğrultuda attığı en kapsamlı adımlardan biri, 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur (Resmî Gazete, 7 Şubat 1921). 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesi, Türkiye'nin idari yapısının coğrafi ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak vilayetlere, vilayetlerin kazalara ve kazaların nahiyelere ayrılmasını öngörmüştür. Söz konusu madde, merkezi yönetimin taşra teşkilatının hiyerarşik yapısını belirleyerek, yerel yönetim birimlerinin görev ve yetki alanlarını tanımlamıştır. Bu bağlamda, vilayetler en üst düzey idari birimler olarak konumlandırılmış; bunların altında kazalar ve daha sonra nahiyeler yer almıştır (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, Kanun No. 85, Kabul Tarihi: 20 Ocak 1921).

Bu maddenin görüşmeleri sırasında Adana Mebusu Zekai Bey, coğrafi vaziyetin idari taksimatta dikkate alınmasının zorluklarına dikkat çekmiştir. Ona göre, Karadeniz Bölgesi'nde birbirine benzer iktisadi ilişkilerle bağlı olan çeşitli livanın bir araya getirilerek tek bir liva olarak düzenlenmesi, yönetim açısından zorluklara neden olabilecektir. Dolayısıyla bu kıstasın uygulanmasının sınırlı bir mantık çerçevesinde kalacağı ifade edilmiştir (TBMM, ZC, Cilt: 25, 29.05.1926). Osmanlı'nın idari sisteminde önemli bir birim olan livaların müstakil hale getirilmesi, yönetim yapısının merkezi bir anlayışla yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. 1920'li yılların sonunda, Trabzon vilayetinden ayrılıp müstakil hale getirilen Canik livası gibi, Lazistan ve Gümüşhane livaları ile Ordu ve Giresun kazaları da müstakil liva statüsü kazanmıştır (Küçükuşurlu, 2009: 24-25). Böylece, geniş sınırları bulunan vilayetler, idari olarak küçültülerek yerel yönetimlere yetki devri sağlanmıştır. 1921 Anayasası ile birlikte liva kavramı kaldırılmış ve tüm livalar vilayet statüsüne geçirilmiştir. 1921 Anayasası ayrıca, genel müfettişlik uygulamasına da bir yasal dayanak sağlamıştır. 22. maddede "Vilayetler, iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarıyla birleşerek umumi müfettişlik mıntıkalarını vücuda getirirler" ifadesi yer almıştır. Bu hükümle genel müfettişlik bölgelerinin oluşturulması öngörülmüştür (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, Kanun No. 85, Kabul Tarihi: 20 Ocak 1921) Anayasanın 23. maddesinde ise, bu müfettişliklerin temel görevleri tanımlanmış; müfettişlerin, güvenliğin sağlanması, daire işlemlerinin denetlenmesi ve vilayetler arasındaki uyumun sağlanmasında sorumlu kılındıkları belirtilmiştir. Ancak bu müfettişlik kurumunun uygulamaya geçmesi zaman almış; ilk umumi müfettişlik ancak 1927 yılında faaliyete başlamıştır.

1920 yılında müstakil liva statüsüne kavuşan Gümüşhane, 1924 Anayasası'nın 89. maddesi uyarınca diğer tüm müstakil livalar gibi vilayet konumuna yükseltilmiştir. Bu yeni idari yapılanmada Gümüşhane'nin üç kazası bulunmakta olup bunlar Kelkit, Torul ve Şiran olarak belirlenmiştir. 1926 yılında yapılan düzenlemeyle, Erzurum'dan alınan Bayburt kazasının da Gümüşhane vilayetine bağlanması sonucunda, ilin kaza sayısı dörde, nahiye sayısı ise dokuza yükselmiştir. Söz konusu nahiyeler; Torul, Şiran, Bayburt ve Kelkit kazalarına ek olarak Kovans, Yağmurdere, Köse, Harşit, Kürtün, Kurum, Pulur, Maden ve Hart'tır (Okay, 1938: 23-28).

Cumhuriyet'in ilânı ve müteakiben 1921 Anayasası'nın kabulüyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî ve siyasî yapısı temelden dönüşmeye başlamış; bu yeni devlet inşası süreci, yalnızca merkezî otoriteyi değil, taşradaki idarî ve siyasî yapılanmaları da doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda, ülkede yaşanan söz konusu siyasî ve idarî dönüşümler, Karadeniz bölgesinin doğusunda konumlanan

Gümüşhane'nin siyasî hayatında da derin izler bırakmış; kent, yeni rejimin taşradaki temsiliyet mekanizmaları içerisinde kendine özgü bir konum edinmiştir. Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre sonra, 9 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde kurulan Halk Fırkası, Türkiye genelinde hızla teşkilatlanma faaliyetlerine girişmiş ve bu bağlamda vilayet ve kaza merkezlerinde partinin teşkilat yapılarını kurma sürecini başlatmıştır. Bu süreçte, yeni kurulan devletin merkezî bürokrasisinde yapılan idarî düzenlemeler sonucunda bazı kadroların tasfiye edilmesiyle birlikte, açıkta kalan memurların büyük bir kısmı, liyakat ve siyasi güven esasına göre Halk Fırkası bünyesinde görevlendirilmiştir. Ayrıca, çeşitli kamu kurumlarından emekli olan ve yönetim tecrübesi bulunan devlet adamları da partinin taşra teşkilatlarında aktif görev üstlenmişlerdir (Kumaş, 2020: 461-483). Merkezî iktidarın yönlendirmesiyle yurt dışında hız kazanan parti yapılanmaları, taşra vilayetlerinde olduğu gibi Gümüşhane'de de etkili bir biçimde hayata geçirilmiş; bu çerçevede Halk Fırkası'nın merkezî yönetimi tarafından Gümüşhane il teşkilatı resmen ihdas edilerek faaliyete geçirilmiştir. Bu yeni siyasî yapılanmanın sağlıklı işleyebilmesi ve fırkanın merkezîyetçi politikalarının sahada doğru biçimde temsil ve tatbik edilebilmesi amacıyla, hem bölge halkının sosyokültürel yapısıyla etkili iletişim kurabilecek hem de parti hiyerarşisine sadakat gösterecek donanımlı şahsiyetlerin istihdamı öncelikli bir mesele hâline gelmiştir. Bu bağlamda, Gümüşhane'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gerek il gerekse ilçe düzeyindeki örgütlenmelerinde görev üstlenen kadroların önemli bir kısmını, doğrudan Gümüşhane doğumlu olan ve bölgenin topoğrafyası, kültürel kodları ve yerel seçmenin eğilimleri hakkında derinlikli bilgiye sahip bireyler teşkil etmiştir. Bu şahsiyetlerin yerel bağlamdaki avantajları, onları hem partinin propaganda faaliyetlerinde hem de halkla doğrudan temas gerektiren idari süreçlerde vazgeçilmez aktörler hâline getirmiştir (Kumaş, 2020: 461-483).

Bu bağlamda, Hüseyin Soysal ve Fikri Ataç gibi önde gelen simaların, partinin Gümüşhane'deki kurumsallaşma sürecine katkı sağlamalarının yanında bölgesel siyasetin yönlendirilmesinde ve Cumhuriyet ideolojisinin yerel düzeydeki yansımalarının sahaya aktarılmasında kilit roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Özellikle Merkez İlçe Başkanlığı nezdinde görev alan Faik Ataç, Fethi Daltaban, Hüseyin Eren, M. Salih Sağlamer, Lütfi Yüce ve Necdet Gürpınar gibi şahsiyetler, Gümüşhane'nin merkez siyasî yapısında etkili pozisyonlar üstlenerek, partinin politikalarının yerel düzeyde istikrarlı ve tutarlı biçimde uygulanmasına öncülük etmişler; bu süreçte hem toplumsal dönüşümün hız kazanmasına hem de siyasî yapının yeni rejim doğrultusunda şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır (Kumaş, 2020: 461-483).

Bununla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Gümüşhane'ye bağlı diğer ilçelerdeki teşkilatlanma faaliyetleri de dikkat çekicidir. Bayburt İlçe Başkanlığı'nda Bekir Sıtkı Akkoyunlu ve Kâzım Köklü; Kelkit İlçe Başkanlığı'nda Azmi Karaman, Hasan Turan, Hayrettin Şahin, İrfan Doğan ve Seydi Murathan; Şiran İlçe Başkanlığı'nda Maşuk Baykan, Mehmet Doğan, Mustafa Yeniçeri ve Yusuf Baysan; Torul İlçe Başkanlığı'nda ise Celal Şahinöz ve Celal Üçüncüoğlu gibi isimlerin görev almış oldukları görülmektedir. Söz konusu şahsiyetlerden Celal Üçüncüoğlu'nun, Osmanlı'nın son dönem siyasî partilerinden biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne 1915-1916 (1331) yıllarında üye olduğu, ancak askerlik görevine intisap etmesi nedeniyle parti üyeliğinden ayrıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde, Mehmet Fahri Alp'in, İttihat Fırkası'nın kuruluş safhasında Heyet-i Merkeziye üyeliği yaptığı ve partinin Kulp riyasetinde iki dönem görev aldığı anlaşılmaktadır (Kumaş, 2020: 461-483).

Siyasî tarih açısından değerlendirildiğinde, Gümüşhane'de bu dönemde yaşanan hareketlilik, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasal yapılanma süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede, özellikle seçim süreçleri, hem demokratik katılımın ilk örneklerinin sergilendiği hem de taşra halkının merkezi siyasetle ilişkilendiği zeminler olarak büyük önem arz etmiştir. Bilindiği üzere, Cumhuriyet'in erken döneminde gerçekleştirilen 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1939 milletvekili genel seçimleri, hâlâ yürürlükte olan ve II. Meşrutiyet döneminde kabul edilen İntihab-ı Mebusan Kanunu uyarınca gerçekleştirilmiştir (Özcan, 1993: 27).

Bu seçim sistemi, iki dereceli olup; birinci aşamada halk tarafından seçilen ikinci derece seçmenler olan müntehib-i sâniler, ikinci aşamada saylav (milletvekili) seçimini gerçekleştirmişlerdir (Kodal, 2006: 299). 1923 genel seçimlerinde, anılan kanunda yapılan bir değişiklik her 50.000 erkek

nüfusun bir milletvekili ile temsil edilmesi esası, her 20.000 erkek nüfus için bir milletvekili olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu uygulama, 1927 ve 1931 seçimlerinde de aynen devam ettirilmiştir (Bilgili ve Aktaş, 2023: 266-285). Ayrıca, 20.000'in altında erkek nüfusa sahip olan seçim çevrelerine de en az bir milletvekili tahsisı sağlanarak temsil adaleti gözetilmeye çalışılmıştır. 1923 seçimleri sonrasında oluşan II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu üzerinde birtakım esaslı değişiklikler yapmıştır. Yapılan bu anayasal tadilatlar çerçevesinde milletvekilliği süresi iki yıldan dört yıla çıkarılmış, seçmen yaşı 18, seçilme yaşı ise 30 olarak belirlenmiştir (Erkmen, 2019: 608-622).

1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hukukî yapısı daha sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuş; bu yeni anayasal düzen, özellikle merkezîyetçi yönetim anlayışının kurumsallaştırılmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu anayasa yerel yönetimlere ilişkin detaylı hükümler içermemekteyse de dönemin karar verici aktörleri tarafından, ilerleyen yıllarda bu alanda kapsamlı düzenlemelerin gerçekleştirileceği yönünde açık bir irade beyan edilmiştir. Bu eğilim, Cumhuriyet rejiminin kökleştirilmesi ve devlet otoritesinin taşra düzeyinde tahkim edilmesi amacıyla yerel yönetimlerin, güçlü bir merkezi idareye sıkı sıkıya bağlı kalması gerektiği düşüncesine dayanmaktaydı. 1921 Anayasası'nda, merkezi idarenin taşra üzerindeki denetim gücünü pekiştirmeye yönelik bir araç olarak kurumsallaştırılan bu sistem, 1924 Anayasası ile birlikte hukuken ortadan kaldırılmış; bu yetki doğrudan merkezî hükümete devredilmiştir (Kırılmaz ve Kırılmaz, 2014: 25-44). Bu gelişme, yerel yönetimlerin görece özerkliğini sınırlayan bir yönelimi temsil ederken, taşra üzerindeki merkezi denetimin daha bürokratik yollarla ve doğrudan Ankara merkezli idare aracılığıyla sürdürülmesini amaçlamıştır.

1924 Anayasası'nın kabulü sonrasında, Gümüşhane'nin idarî statüsünde de birtakım değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Özellikle il ve ilçe sınırlarının yeniden tanzimi ile birlikte, yerel yönetim birimlerinin yetki ve sorumluluk alanları daraltılmış; bu birimler doğrudan merkezî idareye bağlı birer uygulama organı hâline getirilmiştir. Böylece Gümüşhane'deki idarî yapı, yeni Cumhuriyet rejiminin ilkelerini yansıtmakla birlikte bu yeni siyasî paradigmanın taşra üzerindeki otoritesinin kurumsal düzeyde pekişmesini sağlamıştır. Anayasanın bir diğer önemli hükmü ise, seçme ve seçilme haklarını sadece erkek vatandaşlara tanıması olmuştur. Ancak bu sınırlama, 5 Aralık 1934 tarihinde kabul edilen tarihî nitelikteki bir yasayla aşılmış; Türk kadınlarına da hem seçme hem de seçilme hakkı tanınmıştır. Aynı yasa ile birlikte seçmen yaş sınırı 18'den 22'ye yükseltilmiş ve milletvekili temsil oranı her 40.000 kişi başına bir vekil olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Demirel, 2020: 17).

1923 genel seçimleriyle birlikte, Türk siyasal tarihinde yeni bir dönem başlamış ve bu seçimler, muhalefetin parlamentoda temsil edilmediği bir siyasal yapı oluşturmuştur. Seçim sonuçları itibarıyla, yalnızca Gümüşhane Milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu'nun muhalif milletvekili olarak Meclis'e girişi, istisnâ bir durum olarak kayıtlara geçmiştir; bu durum, Gümüşhane'nin erken Cumhuriyet dönemindeki temsil gücünü ortaya koyması bakımından önem arz etmiştir (Küçükkuşurlu, Başkaya, 2016: 68). Ancak, 1923 genel seçimlerinin ardından TBMM'de ortaya çıkan bazı iç tartışmalar, merkezî iktidarın tek partiye dayalı temsiliyet anlayışına karşı yönelen yeni siyasî oluşumların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Nitekim bu seçimlerin hemen sonrasında, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürülmesi süreci, Meclis'teki bazı mebuslar arasında huzursuzluk yaratmış; bu durum, alternatif bir siyasal yapı arayışını da beraberinde getirmiştir. 1924 yılının ortalarına gelindiğinde, aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın yakın silah ve dava arkadaşlarının da bulunduğu bir grup milletvekili, mevcut siyasî düzene muhalif bir çizgide yeni bir teşkilatlanma arayışı içine girmişlerdir. Bu girişimlerin bir sonucu olarak, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası resmen kurulmuştur (Yedek, 2016: 142). Kuruluşunu takip eden süreçte, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan bazı milletvekilleri bu yeni siyasî oluşumun saflarına katılmış; öte yandan, dönemin anayasal düzenlemeleri çerçevesinde milletvekilliği ile memuriyetin aynı kişide birleşmesini yasaklayan hükümler nedeniyle, bazı milletvekilleri Meclis'teki görevlerinden feragat ederek memuriyeti tercih etmişlerdir. Bu gelişmelere ek olarak, aynı dönemde bazı milletvekillerinin vefat etmesi de Meclis'te

sayısal boşluklara yol açmış ve yasama faaliyetlerinin sürekliliği açısından birtakım zorluklar doğurmuştur.

Gümüşhane Mebusu Veysel Rıza Bey'in 1924 yılının Ekim ayı başlarında, İstanbul'a gerçekleştirdiği bir seyahat esnasında vefat etmesi, yalnızca Gümüşhane seçim bölgesinde değil, aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi çevresinde de derin bir üzüntüyle karşılanmıştır. Tanınmış ve halk arasında sevilen bir siyasetçi olan Veysel Rıza Bey'in naaşı, İstanbul'da yapılan merasimin ardından defnedilmiştir. Bu kayıp, Meclis'teki boş sandalye sayısını on üçe yükseltmiştir (Başkaya, 2018: 667-685). Bu gelişme, Cumhuriyet'in henüz kurumsallaşma sürecinde olduğu bir dönemde, seçilmiş temsilcilerin eksilmesiyle birlikte erken bir siyasi hareketlilik dalgasını da beraberinde getirmiştir. Genel seçimlerin üzerinden kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen, ülkede yeni bir ara seçim sürecinin başlatılması zaruri hâle gelmiştir. 1924 yılı ara seçimleri, Türkiye'nin erken dönem siyasi yapılanmasında çok partili hayata geçiş denemelerinin şekillenmeye başladığı önemli bir eşik olarak tarihe geçmiştir. Özellikle, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) siyasi arenaya yeni adım attığı bu dönemde, söz konusu partinin örgütlü olduğu bazı bölgelerde seçimlerin siyasi rekabet bakımından oldukça çetin geçeceği öngörülmüştür. Nitekim, Millî Mücadele'nin önemli komutanlarından biri olan ve kamuoyunda "Sakallı" lakabıyla bilinen Nurettin Paşa'nın, doğduğu il olan Bursa'dan milletvekilliği için adaylığını koyması, bu bölgedeki seçim atmosferini ciddi biçimde etkilemiştir. Ayrıca TCF'nin meşruiyet arayışına önemli katkılar sağlamıştır (Küçükugurlu ve Başkaya, 2016: 68-88). Öte yandan, 1923 seçimlerinde herhangi bir siyasî gruba bağlı olmaksızın Meclis'e giren ve muhalif duruşuyla dikkatleri üzerine çeken Zeki Kadirbeyoğlu'nun memleketi olan Gümüşhane, 1924 ara seçimlerinde merkezi otorite açısından özel bir anlam kazanmıştır. Muhalif basında çıkan haberlere göre, bu şehirde yeniden muhalif bir ismin Meclis'e girmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) tarafından "arzu edilmeyen bir senaryo" olarak değerlendirilmiş ve aday belirleme süreci büyük bir titizlikle yürütülmüştür (Küçükugurlu, Başkaya, 2016: 68-88).

CHF'nin, Kasım ayının ortalarına kadar on üç boş sandalye için henüz resmî adaylarını ilan etmemiş olması, parti içindeki stratejik hesapların ve siyasi dengeleri gözeten temkinli yaklaşımın bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ekim ayının son haftalarında, Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinden ve farklı meslek gruplarından gelen bireyler, CHF Genel Sekreterliği'ne milletvekilliği adaylığı için başvuruda bulunmaya başlamışlardır. Bu başvurular arasında, Gümüşhane ile doğrudan bağı olan ve dönemin Trabzon Defterdarı olan Zühtü Bey, Gümüşhane'nin eski milletvekillerinden Ruşen Bey, Fatsa'nın eski Müdde-i Umumiyesi Mehmet Ali Bey ve İzmir Tapu Müdürü Hakkı Bey gibi isimler bulunmaktaydı (Küçükugurlu ve Başkaya, 2016: 68).

CHF Genel Merkezi'ne ulaşan resmî kayıtlara göre, milletvekilliği adaylığı için yapılan başvuru sayısı on dört kişi olarak belirlenmiştir. Söz konusu adaylar arasında öne çıkan diğer şahsiyetler ise, merhum Veysel Rıza Bey'in kardeşi ve o dönem Trabzon Alay Kumandanı olan Ziya Bey, Torul Halk Fırkası Reisi olarak görev yapan Üçüncüzade Celal Bey ve veteriner hekimlik mesleğini icra eden Baytar Tahsin Bey gibi isimler vardır (Uslu, 2006: 66). Dönemin gazetesi olan İstikbal Gazetesi, CHF'nin Gümüşhane'deki aday tespit sürecinde çeşitli adayları ayrıntılı bir şekilde değerlendirdiğini, nihayetinde ise Trabzon Defterdarı Zühtü Bey'in adaylığının tercih edildiğini yazmıştır. Ancak, bu tercihin Ankara nezdinde istenilen düzeyde karşılık bulmadığı ve CHF Genel Merkezi'nin aday belirleme sürecine doğrudan müdahil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, aday seçim sürecinde, adayların seçilme potansiyelleri üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmış, CHF'nin arzu ettiği adayları belirlemek amacıyla diğer adaylar hakkında çeşitli soruşturmalar gerçekleştirilmiştir (Küçükugurlu ve Başkaya, 2016: 68).

Zeki Bey, yayınlanmamış hatıratında Gümüşhane seçimlerinin Hükümetin baskısı altında icra edildiğini ve bu nedenle halk ile Hükümete bağlı askerler arasında çatışmalar yaşandığını ifade etmiştir (Demiraslan, 2013: 152). Bu çalkantılı sürecin sonunda, CHF merkezî yönetimi, başlangıçta kamuoyunda öne çıkan diğer adayları tercih etmeyerek, o dönemde Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapmakta olan Cemal Hüsnü Bey'i, Gümüşhane milletvekilliği için resmî aday olarak göstermeyi uygun bulmuştur. Ne var ki, Cemal Hüsnü Bey'in adı Gümüşhane halkı arasında

yaygın bir şekilde bilinmemekteydi ve bu durum, muhalif basının özellikle İstikbal Gazetesi'nin sert eleştirilerine konu olmuştur. Muhalefet cephesinde ise, TCF her ne kadar Gümüşhane özelinde doğrudan aday göstermemiş olsa da kamuoyunda potansiyel muhalif figürler üzerinden alternatif temsiliyet modelleri sunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, İstikbal Gazetesi, 1923 seçimlerinde bağımsız olarak yüksek oy oranı elde eden Zeki Kadirbeyoğlu'nun yakın çevresinden olan ve CHF'ye karşı güçlü bir muhalif profil çizen Üçüncüzade Celal Bey'i, açıkça desteklemiş ve onu CHF adayları karşısında ciddi bir alternatif olarak kamuoyuna sunmuştur (Demirel, 2015: 75).

Söz konusu süreçte, CHF tarafından başlangıçta potansiyel aday olarak değerlendirilen isimlerden biri de Baytar Tahsin Bey olmuştur. İstikbal Gazetesi'nde yer alan çeşitli haber ve yorumlarda Tahsin Bey'in hem siyasi geçmişi hem de millî mücadele sürecindeki etkinliği nedeniyle milletvekilliği için son derece uygun bir aday olduğu sıkça vurgulanmıştır. Özellikle, Trabzon'da düzenlenen ilk Müdafaa-i Hukuk Kongresi'ne Gümüşhane temsilcisi olarak katılması, I. Dünya Savaşı'nda ve İstiklal Harbi'nde üstlendiği roller ve şahsiyet olarak taşıdığı millî kimlik, onun adaylığına meşruiyet kazandıran unsurlar olarak ön plana çıkarılmıştır. Ancak seçim sürecinin ilerleyen aşamalarında, çeşitli gerekçelerle Tahsin Bey'in yarış dışında kaldığı ve adaylık sürecine dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Tüm bu gelişmelere rağmen, 1924 ara seçimlerinde Gümüşhane seçmeni tarafından tanınırlığı sınırlı olan Cemal Hüsnü Bey'in aday gösterilmesi, yalnızca partinin aday belirleme stratejilerinde merkezî iradenin baskın rolünü değil, aynı zamanda yerel toplumsal dinamiklerin çoğu zaman göz ardı edilebildiğini de ortaya koymuştur. Bu durum, İstikbal Gazetesi başta olmak üzere muhalif basın tarafından, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yerel hassasiyetlere duyarsız davrandığı yönünde sert eleştirilere maruz bırakılmıştır.

Gazete, "Halk Fırkası'nın Gümüşhane'ye Siparişi" başlığı altında, CHF'nin aday seçim sürecindeki stratejilerini ve bu sürecin bölge halkı üzerindeki etkilerini eleştirel bir dille irdelemiştir (İstikbal Gazetesi, 1 Aralık 1924.) Gerçekte, CHF tarafından aday gösterilen kişinin kimliği, seçim sürecinin bizzat kendisinden daha az önem taşımaktaydı. Zira, milletvekilleri seçimi yapacak olan ikinci dereceden seçmenler, 1923'te Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları olarak seçilmişler ve dolayısıyla iktidar partisini desteklemeleri beklenen bir durumdu. Ancak, muhalefet cephesinden, Gümüşhane'de daha tanınan ve halkın arasından bir adayın tercih edilmesi gerektiği yönünde itirazlar gündeme gelmiştir (Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68). Bu eleştiriler, özellikle 8 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1924 tarihli İstikbal Gazetesi'nin Gümüşhane özel muhabirinin ifadelerinde net bir şekilde görülmektedir. Gazetenin o günkü sayısında yer alan bir haberde, "Gümüşhane'nin kendi iradesiyle bağımsız bir milletvekili çıkarmasının beklendiği ve bu seçimlerde de aynı cesaretin gösterilmesi gerektiği, çünkü Gümüşhane'nin kendi halkının iradesiyle yönetilmesi gerektiği" yazılmıştır. Ayrıca, haberde Cemal Hüsnü Bey'in Gümüşhaneli olmadığı, hatta Trabzon milletvekili Abdullah Bey kadar bile Gümüşhane ile ilgisi olmadığı ve bu adaylığın halk nezdinde memnuniyetsizlik yarattığı belirtilmiştir (İstikbal Gazetesi, 10 Kasım 1924).

1924 yılında Gümüşhane'de gerçekleştirilen ara seçimler, 17 Aralık tarihinde başlamıştır. Bu dönemde yapılan planlamaya göre, ilk olarak Şiran bölgesinde seçimler yapılacak, ardından Gümüşhane merkezi ve Torul bölgelerinde oy verme işlemi gerçekleştirilecekti. İstikbal Gazetesi muhabirlerinin aktardığına göre, seçimleri teftiş amacıyla Lazistan Mebusu Rauf, Vali Durmuş ve Jandarma Komutanı Aziz Bey'den oluşan bir heyet, oy verme sürecinin başlamasından birkaç gün önce, 12 Aralık'ta Kelkit bölgesine ulaşmışlardı. Ancak, heyetin varışından önce, Kelkit Belediye Başkanı Hacı Alaaddin Bey bölgeden ayrılmıştı (İstikbal Gazetesi, 22 Aralık 1924). Bu durum karşısında, heyet, Alaaddin Bey'i bulabilmek için köylere jandarmalar göndermiş ve Bayburt'ta olabileceği düşüncesiyle Bayburt Kaymakamı'na durum bildirilmişti. İstikbal Gazetesi'nin iddialarına göre, Alaaddin Bey, merkezden gönderilen bu heyetin baskısından kaçmak için Kelkit'ten ayrılmıştı. Heyetin, Belediye Reis Vekili Hayri Bey'e başvurmasına rağmen, bu girişimler başarılı olmamıştı. Gazetenin iddialarına göre, Kelkit'te, hükümetin adayını ve bu adayı desteklemek üzere bölgeye gelen heyeti desteklemeyen bir topluluk oluşmuştu. Bu durumu fark eden Vali Durmuş Bey, seçim sürecini kendi lehine çevirmek için, aynı zamanda gerçekleştirilecek olan vilayet genel meclisi azalığına

seçilmek isteyen adaylar arasındaki ihtilafları kullanma stratejisine başvurmuştu (İstikbal Gazetesi, 22 Aralık 1924).

İstikbal Gazetesi, seçim sürecinde Gümüşhane Valisi'nin rolünü doğrudan eleştiren, ancak aynı zamanda dolaylı biçimde anlamlandırmaya çalışan dikkat çekici haber ve yorumlara yer vermiştir. Gazetenin muhabiri tarafından kaleme alınan haberde, Vali Bey'in Gümüşhane seçimlerindeki müdahaleleri başarılı olarak nitelendirilmekte; hatta bu başarı, müellif tarafından Vali'nin memuriyet hayatında amirlerine kendisini sevdirecek nitelikteki ilk önemli muvaffakiyet olarak değerlendirilmektedir. Haberde geçen ifadelerle göre, "haddi zatında pek zayıf bir idare adamı" olarak tanımlanan Vali'nin bu başarısı, sıradan bir idari uygulamanın değil, geniş çaplı ve sistematik bir müdahale sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Muhabirin aktardığına göre, Vali Bey bu başarıyı sağlamak adına her türlü vasıtaya başvurmuş; seçim sürecinde yalnızca doğrudan baskı (tazyik) yöntemlerine değil, aynı zamanda dolaylı yollarla yapılan yönlendirme, kışkırtma (ıtmağ) ve çeşitli ikramlara da başvurmuştur (İstikbal Gazetesi, 22 Aralık 1924).

Vali'nin uyguladığı bu yöntemlerin, seçim sürecine yönelik müdahale olarak değerlendirilebileceği kadar, o dönemin siyasi kültüründe "meşru propaganda araçları" olarak da algılanabileceği yönünde bir bakış açısı, yine aynı muhabir tarafından dile getirilmektedir. Özellikle batı ülkelerinde de benzer şekillerde seçmenlerin yönlendirildiği ve bu türden teşvik yöntemlerinin kullanıldığı belirtilmekte; bu doğrultuda, seçmenlerin özgür iradeleriyle oy verdikleri sürece, bu tür müdahalelere tepki gösterilmesinin gerekmediği ifade edilmektedir. Ne var ki, bu savunma niteliğindeki yorumun ardından muhabir, açıkça şunu da belirtmektedir: "Tazyikin işe yaramadığı yerlerde ıtmağ yönteminin de ihmal edilmediği" görülmektedir. Özellikle Kelkitli ve çevre bölgelerde görev yapan müntehib-i sânilerden, oylarının zarflar içinde doğrudan talep edildiği iddiası, seçimin adil ve serbestlik ilkesine dayalı olmadığını gösteren önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Vali Bey'in bu müdahaleci tutumunun, yalnızca belirli bölgelerdeki müntehib-i sânileri etkilemekle kalmadığı; aynı zamanda Gümüşhane merkez kazası ile kısmen Torul kazasındaki seçimlere katılım oranlarını olumsuz yönde etkileyerek, halkın siyasi sürece olan güvenini zedelediği yönünde değerlendirmelere de yer verilmektedir (İstikbal Gazetesi, 22 Aralık 1924).

25 Aralık tarihi itibarıyla Kelkit ve Şiran bölgelerinde gerçekleştirilen seçim süreçleri tamamlanmış ve bu iki kazada hükümet tarafından desteklenen aday Cemal Hüsnü Bey'in çoğunlukla seçimi kazandığı görülmüştür. Seçim sonuçları, hükümet karşıtı kesimleri derinden etkilemiştir. Zira, seçim öncesinde Cemal Hüsnü Bey'in kaybetmesi yönünde beklenti içinde olan muhalif gruplar ve bu yönde haberler yayınlayan İstikbal Gazetesi, beklenmedik sonuç karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Bu hayal kırıklığı, özellikle Kelkit seçimleriyle ilgili olarak hükümet aleyhine eleştirel yayınların artmasına yol açmıştır (Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

İstikbal Gazetesi'nin Gümüşhane muhabirinin 25 Aralık tarihli mektubunda yer alan ifadeler, Kelkit'teki seçim sürecinde yaşanan usulsüzlükleri ve hükümetin etkisini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Mektupta belirtilenlere göre, Kelkit'te görev yapan Vali Durmuş ve Mebus Rauf Beyler ile Jandarma Binbaşı, seçim sürecinde olağandışı bir yöntem izlemişlerdir. Mektupta, bu yetkililerin, kazada bulunan yüksek saygınlığa sahip seçmenlerin (müntehib-i sanilerin) adedine göre oy pusulalarını doldurdukları ve bu pusulaları seçmenlere vererek oy kullanmalarını sağladıkları iddia edilmiştir. Bu süreçte, hastalar ve engelliler hariç tutularak, kırk iki müntehib-i sani isminin belirlendiği ve bu kişilerin tek tek oy kullanma yerlerine getirildiği belirtilmiştir. Ayrıca, bu durumu eleştiren bir seçmene karşı da baskı uygulandığı ve ona boş bir kâğıt verilerek oyunu kullanması istendiği ifade edilmiştir. Bu kişinin bağımsız aday Celal Bey lehine oy kullanarak durumu protesto ettiği ve bu olayın ardından vali ve jandarma komutanının diğer seçmenlere gözdağı vermek için hukuki takibat yapılacağını söyleyerek seçim yerine geri döndükleri aktarılmıştır (İstikbal Gazetesi, 30 Aralık 1924).

Gazetenin başka bir sayısında Kelkit seçimleri, Ankara'dan gelen mebus, vali, vilayet jandarma kumandanı ve kaymakamların oy sandığı başında oturarak seçim sürecine müdahale ettikleri şeklinde

ele alınmıştır. Bu durum, müntehib-i sanilerin bizzat oylarını kullanmalarının engellenmesi ve seçim sonuçlarına doğrudan etki edilmesi anlamına gelmektedir. Bu müdahalenin tehdit içerip içermediği sorgulanırken, gazete, Kelkit'te yaşananları, Ankara ve Gümüşhane'den gelen yetkililerin ve süvari müfrezelerinin varlığı ile bağlantılı olarak ele almıştır (İstikbal Gazetesi, 7 Ocak 1925). Bu durum, seçimlerde adil bir ortamın sağlanmasının önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Gümüşhane Milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu, Dâhiliye Vekâletine, Kelkit Kazası'nda yaşanan olayların araştırılmasını talep eden bir soru önergesi vermiştir. Önergede, Vali ve Jandarma Kumandanı'nın halkı tehdit ederek oy aldıkları iddialarına yer verilmiş ve bu iddiaların Dâhiliye Vekâleti tarafından mecliste cevaplandırılması istenmiştir. Bu önerge, 18 Kânun-ı Evvel 1340 tarihinde TBMM Başkanlığı tarafından Başvekâlete iletilmiş ve Zeki Bey tarafından mecliste gündeme getirilmiştir (BCA, 030.10.7.39.17).

Dâhiliye Vekili Recep (Peker), Zeki Bey'in sorularına 22 Aralık tarihli oturumda cevap vermiş ve bu konuda Gümüşhane Vilayeti'nden alınacak bilgileri beklediğini ifade etmiştir. Recep Bey, Zeki Bey'in sorduğu sorulara verdiği cevapta, Gümüşhane Vilayeti'nde yapılan seçimlerde hükümet tarafından, özellikle vali tarafından tehdit iddialarının gerçek olup olmadığını araştırdığını belirtmiştir. Yaptığı incelemeler sonucunda, bu tür bir tehdidin olmadığı sonucuna varmıştır. Ancak, Torul'da Üçüncüzade Celal Bey'in sadece yedi oy alması ve bunun üzerine bazı şikâyetlerin ortaya çıkması, seçim sürecindeki sorunları gözler önüne sermektedir. Recep Bey, Zeki Bey'in sorularına kısa ve öz bir şekilde cevap vermiş ve Üçüncüzade Celal Bey'in durumunu örnek göstererek, seçim sürecinde yaşanan olumsuzlukları kabul etmiştir (TBMM, ZC, Cilt 1, 22 Aralık 1924, 208-209).

Dâhiliye Vekili Recep Bey'in verdiği cevap, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in iddialarına yönelik tatmin edici bir açıklama olarak görülmemiştir. Bu durum üzerine Zeki Bey, mecliste daha detaylı bir açıklamayla iddialarını yinelemiştir. Zeki Bey'in ifadesine göre, Kelkit Kazası'na Vali Bey ve Jandarma Kumandanı Aziz Bey isimli bir yetkili gitmiş ve altı gün boyunca seçim merkezinde kalarak müntehib-i sanileri bireysel olarak çağırmışlardır. Zeki Bey, aldığı telgraflara dayanarak, reylerin cebren tahrirat kâtibine yazdırılması suretiyle seçim sonucunun Cemal Bey lehine etkilendiğini belirtmiştir. Aldığı telgrafın Üçüncüzade Celal Bey'den olmadığını vurgulayan Zeki Bey, telgrafın içeriğini şu şekilde aktarmıştır: "Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'e reyler cebren tahrirat kâtibine yazdırılmak şartı ile Cemal Bey kazandırılmıştır. Şunun bunun kazanması bence mevzubahis değildir. Bendeniz valileri ve bütün hükümet memurlarını fırkalara mal olarak değil, milletin malı olarak biliyorum." Bu açıklamanın ardından tekrar söz alan Dâhiliye Vekili Recep Bey, vali ve jandarma komutanının seçim sürecindeki varlıklarının tehdit unsuru olarak görülmemesi gerektiğini savunmuştur. Recep Bey'e göre, vali ve jandarma komutanının seçimlerle ilgili olmaksızın vilayet işlerini teftiş amacıyla bölgede bulunmaları, mevcut durumu normal kılmaktadır. Ayrıca, Recep Bey, rey kâğıtlarının tahrirat kâtibine yazdırılmasının yasal bir sakınca taşımadığını ifade etmiştir (TBMM, ZC, Cilt 1, 22 Aralık 1924, 208-209). Dâhiliye Vekili Recep Bey'in açıklamalarına göre, okuma yazma bilmeyen ikinci seçmenler, reylerini yazmak için validen rica edebilirlerdi. Ancak, bu açıklama Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in tepkisini çekmiştir. Zeki Bey, valinin seçim odasında bulunmasının kanuni olarak yasak olduğunu ve bu alana yalnızca ikinci seçmenlerin girebileceğini vurgulamıştır. Recep Bey ise, Zeki Bey'in iddialarının somut bir delile dayanmadığını ileri sürerek, kendisinden bu iddiaları kanıtlamasını talep etmiştir (TBMM, ZC, Cilt 1, 22 Aralık 1924, 208-209).

Kelkit'te yaşananlar neticesinde, seçim heyeti Şiran'a hareket etmiştir. İstikbal Gazetesi'ne göre, heyet burada Kelkit'e kıyasla daha yumuşak ve anlayışlı bir tavır sergilemiştir. Seçim sürecinde müntehib-i sanilere, kimi istediklerini belirtmeleri ve yazmanın bunu kaydedeceği söylenmiştir. Ancak, hangi adayın ismi söylenirse söylensin, yazılan her zaman Cemal Hüsnü Bey olmuştur. Yalnızca altı okuryazar müntehib-i sani oylarını kendileri yazmış ve hükümetin adayına oy vermemişlerdir (İstikbal Gazetesi, 30 Aralık 1924).

Kelkit ve Şiran seçimleri sonrasında, 30 Aralık tarihinde Gümüşhane merkezdeki seçim süreci başlamıştır. "İstikbal Gazetesi'nin iddialarına göre, hükümetin Kelkit ve Şiran'daki baskıcı tutumu ve bu bölgelerde ortaya çıkan gerginlikler, Gümüşhane merkezindeki seçimlerin yaklaşık 10 gün

gecikmesine neden olmuştur. Gazete muhabirinin yorumuna göre, hükümetin merkezde Kelkit ve Şiran'daki gibi bir baskı uygulaması mümkün görünmemekteydi. Bu bölgelerdeki rahat hareket etmelerinin sebebi, bağımsız aday olan Celal Bey'in bu bölgelerde hazır bulunmaması olarak gösterilmiştir. Ancak merkez ve Torul bölgelerinde durum farklıydı; burada seçim sonuçları kritik bir öneme sahipti. Merkezdeki seçimlerin sonuçları, genel tabloyu belirleyici nitelikteydi. "Eğer merkezde Cemal Hüsnü Bey kazanırsa, Torul seçimlerinin önemi kalmayacak ve Vali Bey'in de içinde olduğu heyetin Torul'a gitmesine gerek kalmayacaktı. Ancak, merkezde Cemal Hüsnü Bey'in kaybetmesi durumunda, Celal Bey'in kazanma ihtimali oldukça yüksek olacaktı (İstikbal Gazetesi, 30 Aralık 1924). Kelkit ve Şiran'dan merkeze dönen heyet, İstikbal Gazetesi'nin iddialarına göre, merkezde de farklı bir tutum sergilemiştir. Burada, Kelkit'teki gibi bir baskı uygulama veya Şiran'da olduğu gibi halkı kolayca ikna etme şanslarının olmadığını anlayan heyet, bu kez farklı bir propaganda yöntemine başvurmuştur (Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88). Söylentilere göre, Halk Fırkası'na oy verilmemesi durumunda Gümüşhane'nin kaza olacağı şeklinde bir iddia ortaya atılmış ve bu durum, halk üzerinde belirsizlik ve endişe yaratmıştır. Seçim sürecinde oy vermeleri beklenmeyen ikinci seçmenlerin katılımları engellenmiş ve 62 ikinci seçmenden yalnızca 46'sı oy kullanmıştır. Bu kişilerin çoğunluğu memur olan bu grup içerisinde 31 kişi Halk Fırkası adayı Cemal Hüsnü'ye oy vermiştir (İstikbal Gazetesi, 7 Ocak 1924, Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

İstikbal Gazetesi'nin 7 Ocak 1925 tarihli sayısında merkez seçimleri hakkında yer alan ifadelerle göre, vali ve seçim heyetinin sandık başında bulunmalarını engelleyen bir kamuoyu infiali meydana gelmiştir. Buna karşılık, devlet daireleriyle ilişkileri olan müntehib-i saniler, çeşitli yöntemlerle etki altına alınmıştır. Gümüşhane'de yaşanan ara seçimler sürecinde, İstikbal Gazetesi'nin iktidarı hedef alan suçlamaları, özellikle Gümüşhane Belediye Reisi Osman Bey ve diğer bazı kişilerin tepkilerini çekmiştir. Bu kişiler, CHF yanlısı Yeni Yol Gazetesi'ne yazdıkları mektuplarda, ismi açıklanmayan muhabire ağır hakaretlerde bulunarak isminin açıklanmasını talep etmişlerdir. Bu taleplere yanıt olarak, söz konusu muhabir 10 Şubat 1341 tarihli mektubunu "Hayri" imzasıyla yayımlayarak ismini açıklamıştır (İstikbal Gazetesi, 10 Şubat 1925; Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

İstikbal Gazetesi'nin Başyazarı Faik Ahmet Bey (Barutçu) de, bu seçimler ve ortaya çıkan yolsuzluk iddialarına dikkat çekmiştir. Faik Ahmet Bey, gazetesindeki köşesinde, çoğunlukla CHF adaylarının seçimleri kazandığını belirtmiş, ancak bu durumun halkın CHF'ye olan itimadını göstermediğini iddia etmiştir. Yazar, "Halk Fırkası adaylarının çoğu yerde ittifakla seçilmelerinin, hükümet gazeteleri tarafından halkın bu partiye olan güveni olarak yorumlanmasına karşı çıkmış, valilerin ve diğer devlet memurlarının seçimlere müdahalelerini eleştirmiştir. Faik Ahmet Bey, bu müdahalelerin, adil ve serbest bir seçim sürecini engellediğini ve CHF'nin kazanmasının aslında yönlendirilmiş bir sonuç olduğunu öne sürmüştür (Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

Faik Ahmet Bey'in düşüncesine göre, seçim süreçleri adil bir zeminde gerçekleşmemekteydi. Bu bağlamda, CHF'nin kazandığı seçimlerin halkın gözünde meşruiyet kazanmadığı vurgulanmıştır. Özellikle valiler, belediye başkanları ve jandarma komutanları gibi resmi makamların seçilmiş kişilere baskı uyguladıkları, Faik Ahmet Bey tarafından dile getirilmiştir. Bu durumun, özellikle Bursa gibi nadir yerlerde dürüst seçimlerin gerçekleştiği ve muhalefetin başarılı olduğu durumlarla tezat oluşturduğu ifade edilmiştir. Faik Ahmet Bey, bu bağlamda yazdığı başka bir makalede, yaşananların gerçek bir seçim veya intihap değil, adeta bir tayin süreci olduğunu iddia etmiştir. Bu tür uygulamaların halkın CHF'ye olan ilgisini azalttığına işaret etmiş, küçük hesaplar yüzünden geleceğin tehlikeye atıldığını belirtmiştir. Halk Fırkası'nın bölgede etkinliğinin azaldığını, halkın büyük bir coşkuyla muhalefet partisine yöneldiğini vurgulamıştır. Faik Ahmet Bey'in ifadelerine göre, bu süreç Ankara'dan özel bir heyetin gelmesiyle daha da belirginleşmiş, bu durum hükümet partisi için büyük bir manevi mağlubiyet ve zarar oluşturmuştur. Fırkanın maddi kazançlarının, bu manevi zararın yanında önemsiz kaldığını vurgulayarak, bu durumun geleceğe yönelik bir hesaplama hatası olduğuna işaret etmiştir (Küçükuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

Ayrıca, Faik Ahmet Bey, Halk Fırkası'nın teşkilat yapısının merkezlerde sınırlı bir idare heyeti tarafından yönetildiğini, parti yapısının hâlâ oluşmamış olduğunu ifade etmiştir. Seçimlerden önce

teşkilatlanma sürecine başlasalardı, ne kadar üye kaydedebileceklerini merak ettiğini, ancak bu noktadan sonra üye kazanmanın zor olacağını düşünenlerin sayısının fazla olduğunu belirtmiştir. TCF'ye gelince, Faik Ahmet Bey, halkın bu partiye büyük bir ilgi gösterdiğini, yakın zamanda parti şubelerinin açılacağını ve bu sürece katılacak kişilerin belirlendiğini duyduğunu ifade etmiştir. Yeni partinin merkezde olduğu gibi ilçelerde de şubeler açacağını vurgulamıştır (Küçükkuşurlu ve Başkaya, 2016: 68-88).

3. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye'nin idari, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreci, yalnızca merkezî idarede değil, taşra vilayetlerinde de hissedilir düzeyde etkiler yaratmış; bu dönüşümün yerel düzeydeki yansımaları, Gümüşhane örneğinde açık bir biçimde müşahade edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan siyasal yeniden yapılanma süreci, Gümüşhane özelinde merkezîyetçi yönetim ilkelerinin adım adım yerleştirildiği; yerel siyasal aktörlerin ve toplumsal yapıların bu dönüşüme kimi zaman gönüllü, kimi zaman ise baskı altında katıldığı bir dönemi temsil etmektedir.

1921 ve 1924 Anayasaları çerçevesinde şekillenen yeni idarî sistem, Gümüşhane'nin müstakil liva statüsünden vilayet konumuna yükseltilmesini sağlamış; bu statü değişikliği, ilin idari sınırlarının ve yerel yönetim yapısının yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Bu süreç, coğrafi ve yönetsel sınırların belirlenmesinin yanına CHF'nin merkezden taşraya uzanan örgütlenme stratejisinin bir uzantısı olarak, yerel siyasi hayatın yeniden biçimlendirilmesine olanak tanımıştır. Gümüşhane'de partinin teşkilatlanması sürecinde, bölgeyi yakından tanıyan ve yerel halkla etkili iletişim kurabilecek kadroların tercih edilmesi, siyasetin yerel dinamiklerle nasıl harmanlandığını açıkça göstermektedir.

Ancak, 1924 yılında gerçekleştirilen ara seçimler, bu uyumun yalnızca idari ve teşkilat düzeyinde değil, aynı zamanda halkın iradesiyle şekillenecek temsiliyet süreçlerinde ciddi sorunlara gebe olduğunu da ortaya koymuştur. Seçim sürecine yönelik yoğun merkezî müdahale, ikinci dereceden seçmenlerin yönlendirilmesi, oy verme işlemlerinde yaşanan usulsüzlük iddiaları ve basın yoluyla yapılan eleştiriler, erken Cumhuriyet döneminde siyasal temsilin henüz demokratik ilkelere tam olarak oturmadığını göstermektedir.

Özellikle İstikbal Gazetesi'nin Gümüşhane seçimlerine dair yayımladığı haberler, seçim sürecinin halkın özgür iradesinden ziyade, merkezî iktidarın stratejik tercihlerine göre şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Vali ve diğer resmî görevlilerin seçimlere müdahil olmaları, bağımsız adaylara karşı oluşturulan siyasal ve bürokratik baskılar, seçimlerin bir rekabet ortamında değil, yönlendirilmiş bir tercih süreci şeklinde yürütüldüğünü göstermektedir. Bu durum, halk nezdinde siyasal meşruiyetin zedelendiği, CHF'ye olan güvenin ise tartışmalı hâle geldiği bir tabloyu ortaya koymuştur. Ayrıca halkın CHF'nin temsil ettiği merkezîyetçi siyasete karşı giderek mesafeli bir tutum benimsediğini ve muhalefet partilerine duyulan ilgide belirgin bir artış yaşandığını belgelemektedir.

Sonuç olarak, Gümüşhane'deki siyasal yapılanma ve seçim süreçleri, erken Cumhuriyet'in taşıdığı ideal ile pratiğin yerelde çoğu zaman birbirine yaklaşmadığı, taşrada halk iradesi ile merkezî iradenin çatıştığı bir siyasal düzenin göstergesidir. Cumhuriyet'in halkçılık ilkesi doğrultusunda hedeflenen geniş katılımlı ve adil temsile dayalı bir siyasi rejim inşa etme arzusuna rağmen, uygulamada ortaya çıkan eşitsizlikler, seçimlerin gerçek anlamda rekabetçi bir zeminde yapılamamasına yol açmıştır. Gümüşhane örneği, bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemindeki temsil krizi, merkez-taşra ilişkileri ve siyasal meşruiyet sorunu gibi temel meselelerin taşra ölçeğinde nasıl biçimlendiğini göstermesi bakımından tarihsel bir laboratuvar işlevi görmektedir.

KAYNAKÇA**Arşivler**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490,01.301.1218.1

Resmi Yayınlar

T.C. Resmi Gazete, 7 Şubat 1921, No: 1.

T.C. Resmi Gazete, 24 Mayıs 1924, No: 71.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt II, Birleşim 25, 22.12.1924

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 25, Birleşim 109, 29.05.1926

Sürelî Yayınlar

İstikbal Gazetesi.

Kitap ve Makale ve Tezler

Barış, E. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk on yılında parlamento içi muhalefet ve bir örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 172, 345-362.

Başkaya, M. (2018). Atatürk'ün genç diplomatı ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ndeki ilk daimî temsilcisi: Cemal Hüsnü Taray'ın hayatı ve diplomatik faaliyetleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 34, 667-685.

Bilgili, M. S. & Aktaş, H.E. (2023). Türkiye'nin anayasal dönemlerinde seçme hakkı. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 266-285.

Demiraslan, T. (2013). 1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın (*Hâkimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkâr*), [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.

Demirel, A. (2015). *Tek partinin iktidarı: Türkiye'de seçimler ve siyaset (1923-1946)* İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, B. (2020). *Tek Parti Döneminde Urfa (1923-1950) (Nüfus-Siyasal Hayat-Eğitim ve Kültür)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Erkmen, A. (2019). İki dereceli genel seçimlerden tek dereceli demokratik seçimlere yaşanan süreç. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6 (33), 608-622.

Göktaş, S. (2020). Cumhuriyetin ilk yıllarında Gümüşhane vilayetinde bayındırlık faaliyetleri. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 447-460.

İlhan, H. (2019). *Yüzey Araştırmaları Işığında Bayburt ve Gümüşhane Çevresinde Helenistik-Roma Dönemleri (MS VI. Yüzyıl Başlarına Kadar)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Kırılmaz, H. & Kılıç Kırılmaz, S. (2014). Erken cumhuriyet dönemi Türk kamu yönetimi: Anayasal sistem, yönetim yapısı, bürokrasi ve reform uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 25-44.

Kodal, T. (2006). "Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliği Seçiminde (15 Ekim 1961) Buldan" *Buldan Sempozyumu*.

Kumaş, N. (2020). CHP Gümüşhane ili merkez ve taşra teşkilatında görevli başkan, yönetici ve azaların genel profili (1923-1950). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2020, 6(11), 461-483.

- Küçükuşurlu, M. & Başkaya, M. (2016). 1924 Gümüşhane Ara Seçimleri ve Cemal Hüsnü Bey. *İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu* Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Küçükuşurlu, M. (2019). Türkiye'de livaların vilâyete dönüştürülmesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 23-50.
- Okay, V. (1938). Cumhuriyetin 15 inci yılında Gümüşhane. Ulus Basımevi.
- Özcan, S. (2020). I. ve II. dönem TBMM'deki Gümüşhane milletvekilleri ve yaptıkları çalışmalar. *Journal of International Social Research*, 13(73), 324-336.
- Özel, S. (1991). *Millî mücadelede Trabzon*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, E. (2020). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı (1839-1914)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Saltuk Bilgili M. & Aktaş, H. E. (2023). Türkiye'nin anayasal dönemlerinde seçme hakkı. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6(2), 266-285.
- San, Ö. S. (1993). *Rusların Gümüşhane ilini işgali*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sanal, R. (2020). *Türkiye'de İllerin Yeniden Düzenlenmesi*, Öztürkler Matbaası.
- Tanör, B. (2006). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekir, S. (2015). *Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesinde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Tozlu, S. (1998). *XIX. yüzyılda Gümüşhane*. Erzurum: Akademik Araştırmalar Yayınevi.
- Ural, S. (2008). Millî mücadele döneminde Trabzon vilayetinin sorunları ve bunların çözümüne yönelik Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bir raporu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36), 263-280.
- Uslu, M. (2006). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Yedek, Ş. (2016). *Elazığ'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1950)*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yılmaz, F. (2007). *Türk anayasa tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.